

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІСНИК ВІННИЦЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО
ІНСТИТУТУ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у грудні 1993 року

Виходить 6 раз на рік

---

5 (50) — 2003

ЗМІСТ

АВТОМАТИКА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ВИМІРЮВАЛЬНА ТЕХНІКА

- Роїк О. М.** Критерії формування і синтез математичних моделей фрагментів просторової декомпозиції об'єктів діагностування 5

БУДІВНИЦТВО

- Моргун А. С., Мельник І. М., Моргун І. А.** Числове моделювання взаємодії складового пальового фундаменту з пружно-пластичною дилатувальною основою за методом граничних елементів 13

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

- Прищак М. Д.** Теоретико-методологічні засади педагогіки духовності 16

ЕКОНОМІКА, МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЕКОЛОГІЯ

- Матвійчук А. В.** Знаходження оптимальних моментів переключення між портфелями цінних паперів 24
- Христофор О. В., Мельник Т. С.** Стратегічні підходи до формування ресурсозбережної логістичної системи підприємства 31
- Боровська Т. М., Колесник І. С., Северілов В. А.** Нечітка оптимізація розподілу обмеженого ресурсу у виробничій системі з неопуклими виробничими функціями елементів 36
- Мокін В. Б.** Одновимірні динамічна модель процесів самоочищення та розбавлення великої кількості стічних вод для найзабрудненішого потоку річки 42

ЕНЕРГЕТИКА ТА ЕЛЕКТРОТЕХНІКА

- Чепурний М. М., Ткаченко С. Й., Куть Т. П., Федун А. Ю.** Визначення затрат на теплонасосні установки в системах централізованого тепlopостачання 48
- Кутін В. М.** Методика побудови діагностичної моделі об'єкта на основі теорії подібності 50
- Бурбело М. Й.** Синтез алгоритмів зрівноважування квазізрівноважених частотно-варіаційних мостів змінного струму 53

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА КОМП'ЮТЕРНА ТЕХНІКА

- Мартинюк Т. Б., Тужанський С. Є., Шевчук О. М.** Особливості передачі цифрових зрізів зображень між оптичними інтегральними схемами 58

МАШИНОБУДУВАННЯ І ТРАНСПОРТ

- Кашканов А. А., Кужель В. П.** Вплив засліпленості водія на вибір безпечних режимів руху 63

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.013:130.122

М. Д. Пришак

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ ДУХОВНОСТІ

Гуманітарні проблеми, з якими зіткнулось людство на зламі тисячоліть, виносять на перший план ніцшеанський проект «переоцінки цінностей». Як відзначила у своїй праці «Поступ сучасних ідей» Жаклін Рюс, «наше ХХ століття вкладається в образи й форми накреслені Ніцше», який розкриває знаки і симптоми великої хвороби європейської культури — нігілізму, завершеною формою якого є «смерть Бога». Це втрата віри в Бога, втрата смислу, знецінення, руйнація цінностей та ідеалів, на яких було споруджено західну цивілізацію, панування абсурду [1, с. 11].

Спроба осмислення та пошуку шляхів подолання абсурду була здійснена Альбером Камю [2]. В подальшому процес осмислення нігілізму та пошуку нових цінностей визначили ситуацію постмодерну. Головними характеристиками даної ситуації є недовіра до гранднаративів модерну, девальвація ідеології фундаменталізму, зростання інтересу до розмаїтих форм виявлення плюральності, нелінійності, індетермінізму, дисенсусу і т. д. [див., наприклад, 3–8].

Але на зламі ХХ і ХХІ століть питання смислів, ідеалів знову загострюється. Постмодери, особливо в його крайній, «анархічній» формі не зміг запропонувати конструктивну альтернативу (або альтернативи) тим нігілістичним процесам ХХ століття, провісником яких був Ніцше. Тому переживши «смерть Бога», розпач, зневіру, страх нігілізму західна цивілізація виходить на новий рівень «переоцінки цінностей», який полягає в пошуку, відкритті нових смислів. Але досвід епохи нігілізму та дискурсу філософії постмодерну визначають нові основи, принципи пошуку даних смислів, які базуються на відмові від абсолютних істин, плюралізмі, діалозі ідей, світоглядів, цінностей, методологічних принципів і на основі цього, синтезу екзистенційних вимірів даних істин та смислів. В цьому плані смисли не є тотальностями, центрами влади, а орієнтовними, регулятивними ідеями, принципами, які вказують шлях, що може привести до висвітлення, актуалізації телеологічних сутностей, смислів буття і буття людини зокрема, вони є «запрошенням до діалогу», через який висвітлюється сутність буття. Як зазначає в своїй праці «Мораль і комунікація» представник одного із найвпливовіших напрямків сучасної західної філософії — комунікативної філософії, Юрген Габермас, «замість накидати всім максимум, яку я хочу зробити універсальним законом, я повинен запропонувати їм цю максимум, щоб вони перевірили в процесі дискусії обґрунтованість її претензій на універсальність» [1, с. 556].

На думку автора, в контексті тих глобальних проблем, які потрібно вирішувати людству, зростає усвідомленість того, що базовим орієнтовним, регулятивним смислом, методологічною основою «переоцінки цінностей», основою самовизначення, розвитку та самоактуалізації особистості повинна бути духовність.

Складність, багатоаспектність, багатовимірність такого поняття, як духовність, вимагає розроблення філософсько-педагогічної концепції як цілісного феномену. Це зумовлено розумінням спільності завдань філософії та педагогіки, зміст яких полягає в рефлексії цілісності буття взагалі і людського буття зокрема, і постає, на думку С. Л. Кузьміної, як «система, що містить два взаємопов'язаних комплекси поглядів: перший, узгоджуваль-

ний світоглядні вимоги, методологічні принципи, антропологічні засади зі спеціальною метою осмислення педагогічної діяльності, складає теоретичну можливість для другого, представленого теоріями виховання та освіти, де філософські положення про «належне» буття особистості й соціуму реалізовані відповідно до відкритого в педагогічній дійсності «сущого» [9, с. 21–22].

Погляд на духовність, як на філософсько-педагогічну проблему, був характерним для таких філософів, педагогів минулого, як С. Гогоцький, М. Демков, В. Зіньківський, С. Миропольський, С. Русова, В. Сухомлинський, П. Юркевич та ін.

У сучасній філософській, психологічній та педагогічній думці України також приділяється значна увага проблемам духовності. Сутнісні основи генези духовності досліджуються в роботах Г. Горак, Н. Караульної, С. Кримського, Г. Нестеренко та ін. Психологічні аспекти духовності розглядаються у працях І. Беха, Ж. Юзвак, І. Боришевського, Е. Помиткіна та ін. Значну роль у дослідженні різних аспектів генези духовності відіграє педагогічна наука. Це дослідження І. Бужинної, Ю. Киричук, Н. Кордунової, К. Настоящої, Г. Падалки, О. Сухомлишської, Г. Шевченко та ін. Спроба системного, синтетичного, філософсько-педагогічного аналізу сутності, змісту та чинників розвитку духовності прослідковується у творчості І. Беха, Г. Горак, Е. Помиткіна, Ж. Юзвак та ін.

Потрібно зазначити, що незважаючи на те, що в філософській, психологічній, педагогічній літературі останнього періоду, різним аспектам духовності почали приділяти значне місце, дана проблема в сучасних умовах трансформації українського суспільства вимагає більшої уваги. Особливо важливим постає питання визначення сутності та змісту поняття «духовність», аналізу теоретико-методологічних основ створення філософсько-педагогічної концепції духовності. Першим кроком на цьому шляху повинна бути «критика» теоретико-методологічних основ генези поняття «духовність», яка може стати основою для розроблення філософсько-педагогічної концепції духовності як теоретико-методологічних основ педагогіки духовності. Це, на нашу думку, потребує: а) критики сутності та змісту поняття «духовність» в її онтологічних та екзистенційних вимірах; б) аналізу особистісно-психологічних аспектів та механізмів розгортання, актуалізації духовності; в) визначення педагогічних чинників генези духовності.

Онтологічні виміри духовності

Тези даної статті слід розглядати в зазначеному нижче сенсі Ю. Габермаса [1, с. 556], тобто пропозиції, істинність яких має бути перевірена комунікативною спільнотою, а не як «готові» абсолютні істини.

Питання визначення сутності, змісту поняття «духовність», як і понять «людина», «смысл», «цінності» є (особливо в наш час) проблематизованим. Відкинуто не тільки релігійне розуміння духовності, але поставлено під сумнів саме існування понять «дух», «духовність». У іншому випадку ситуація постмодерну визначає духовність як «плюралізм духовностей», який полягає не у відмові від духовності, а в запереченні «єдиної правильної» духовності [10, с. 18]. На нашу думку, даний підхід є з одного боку найоптимальнішим для визначення, розуміння сутності та змісту духовності, але він може привести до абсолютизації плюралізму, що фактично повертає нас до стану ніцшеанського нігілізму.

Крім того, складність дослідження проблеми духовності полягає в невизначеності категорій «дух», «духовність», «духовне», «душа», сутнісного та змістовного навантаження цих феноменів. Духовність зазвичай визначається через протиставлення в системах «матеріальне-духовне», «трансцендентне-технологічне (інструментальне)», «релігійне-світське», через «зведення» духовності до «божественного», до культури, моралі, свідомості, діяльності, до суми тих чи інших якостей особистості тощо.

Одна з найпоширеніших до останнього часу концепцій, базується на тому, що духовність практично зводиться до свідомості. На наш погляд духовність є «результат» свідомих і безсвідомих аспектів сутності людини, їх «діалогом», синтезом. І свідомість у цьому плані є лише одним з утворень сфери духовності, що відображає певну її грань, яка підлягає осмисленню й структуруванню.

Не можна також визначати сутність поняття «духовність» (а ще більше поняття «дух») за допомогою сумативного підходу, який використовується для визначення поняття «духовна сфера», «духовний світ». Сумативний підхід до визначення духовності базується на аналізі сфер і форм існування духовного, а не на визначенні природи духовного і на принципове питання про те, що є «духовне» незалежно від предметної форми свого існування, конкретної відповіді не дає. Зміст феномену духовного не вичерпується ні конкретними його формами, ні їх сукупністю.

Немає у філософській літературі однозначного розуміння ролі трансцендентних і технологічних (інструментальних) чинників генези духовності. Погляди на сутність та визначення духовності можна звести до існування двох парадигм: трансцендентної та технологічної (інструментальної). Основою першої є біблійна традиція, яка визначає духовність як «щось таке, що додається до людських сил, перетворюючи їх, а не створюється ними», «духовність не від людей», людина сповнена «Божим Духом», «Дух є трансцендентне, яке проголошує себе в земному» [10, с. 14–15]. Крім того, трансцендентність духовності не зводиться тільки до біблійної традиції, а пов'язується також із космічними, генетично-духовними чинниками, «расовим колективним безсвідомим».

Технологічна (інструментальна) парадигма духовності виходить з того, що дух (духовність) не дається ззовні, не є трансцендентним. Це синтез (або сума) якостей людини, які можна «прищепити», розвинути, сформувані, виховати. Цей підхід є характерним для раціоналістичної й особливо радянської традиції філософії та педагогіки. На нашу думку, розглядаючи питання трансцендентних та технологічних чинників духу (духовності), потрібно виходити з того, що кожна з цих парадигм відображає певну сторону духовного буття людини, несе певну істину, яка не є абсолютною. Тому формування пошук парадигми духовності ХХІ століття повинно йти шляхом діалогу і на його основі синтезу трансцендентних і технологічних чинників духовності.

Складність визначення поняття «духовність» полягає ще й у тому, що духовність одночасно виходить на проблеми буття як онтологічна, об'єктивна сутність, або, по-іншому, має онтологічні виміри, а також — екзистенційні виміри, є суб'єктивною сутністю, пов'язана з психологією особистості, актуалізується й об'єктивується як «життєвий світ особистості». В контексті даної «двоєдності» онтологічного й екзистенційного вимірів буття ми й будемо в подальшому розглядати проблему генези поняття «духовність».

Найпершим питанням, що вимагає визначення, є з'ясування відношення духовності до світу, до буття. Духовність — це розгортання людського буття як форми буття взагалі. Людське буття, на нашу думку, є формою саморозкриття буття як такого, і духовність «висвічує» його зміст через призму людського способу буття в світі [11, с. 43]. Але духовність не просто тісно пов'язана з буттям, вона, як дух, є його смыслом, який воно «реалізує» через ідею людства. Саме «ідея людства» є телесологічним принципом буття. Через духовність буття дається, відкривається людині як людське буття, через духовність людина переживає «причетність» до буття, а з іншого боку — «іншість» людського буття.

Онтологічний принцип розуміння й визначення духовності позбавляє нас недоліків сумативного підходу й надає буттю людини цілісності, зв'язаності, статусу «цілісного процесу життєдіяльності» [12, с. 10]. Онтологічний принцип визначає духовність як певну автономну, самодостатню сутність, яка не редукується до тих чи інших аспектів людського буття — моральних, естетичних, соціальних або до свідомості, діяльності, але є принципом інших чинників людського буття.

Визначення поняття «дух» («духовність») нерозривно пов'язане з поняттям «цінність». Цінність — це смисл духу як людського духу, який і визначає духовне як духовність, це онтологізована сутність духовності.

Але духовність як **аксіологічний** смисл буття людини є синтезом не всіх або певних цінностей людського життя, а онтологічних смислів-цінностей, якими є триєдність: істина — добро — краса. Тому всі інші цінності можуть бути чинниками духовності людини, якщо вони співвідносяться з даними смислами-цінностями.

Сутність духу (духовності) не «знімається» переліком істини, добра, краси, визначається не через сумативний підхід, а є їх синтезом, гармонією. Поняття «дух» («духовність») не може «розщеплюватись» на складові. Але коли ми говоримо про генезу духов-

ності як ціннісного виміру людського буття, то в цьому випадку має місце певна «автономність» істини, добра, краси як смислів-цінностей.

Добро є визначальною категорією генези духовності, без спрямованості на добро розмова про духовність взагалі втрачає сенс. Але не можна поняття «моральність» і «духовність», або моральний і духовний розвиток розглядати як синоніми. Як зазначає О. Москалець, «духовне нетотожне моральному» [13, с. 114]. Дух (духовність) не «зімається» повністю категорією добра, тому зводити духовність до моральності ми не можемо.

Незважаючи на те, що істина на рівні духу (духовності) має моральну спрямованість, її роль, як феномена генези духовності, не поступається значенню феномена добра. С. Кримський виходить із того, що «потреба в істині склала суттєву «рису» духовного ладу людини і її культури і «пошук істини в системі духовності повинен ставати для людини пошуком самої себе» [14, с. 27]. Але, з іншого боку, духовність не може бути зведена до істини, тим паче, якщо сутність істини зводиться до науковості, раціональності, знання. Істина – це смисл, який визначається також іншими смислами: добро і краса. Ще одним смислом генези духовності є краса як вияв досконалості та доцільності. Людина за законами краси упорядковує світ, осмислює призначення власного «Я», реалізує себе.

Важливим аспектом духовності є **телеологічність**. Духовність як смисл буття, є не тільки його онтологічною, аксіологічною основою, яка визначає всі інші його аспекти, вона є ціллю розгортання буття як людського буття, його ідея. Людське буття в масштабах Універсуму, Космосу є розгортанням, актуалізацією певної заданості, цілепокладання космічного буття. Такою заданістю є людина як об'єктивація сутності буття – духу, який розгортається, об'єктивується як людина, особистість. Тому історія людства – це «історія» висвітлення, розгортання сутності буття як людяності, духовності. Для людини онтологічна й телеологічна сутність (дух) є смислом, який актуалізується як людське буття, як духовність.

Духовність, як **синтетична** сутність, має декілька рівнів діалогу, синтезу. Це рівень онтологічний (синтез смислів «істина», «добро» і «краса» на рівні духу) й екзистенційний, який становить складну сутність з точки зору зовнішніх форм об'єктивації духовності, їх впливу на процес розгортання духовності. До таких форм відносяться насамперед Наука, Філософія, Мораль, Мистецтво, Релігія та інші складові соціального, культурологічного аспектів генези духовності. Це також внутрішні форми духовності, які об'єктивуються в раціонально-пізнавальній, емоційно-почуттєвій, інтуїтивній, волевій сферах особистості й інтегративна єдність самих особистісно-психологічних сфер та їх форм – розум, почуття, інтуїція, воля, які також є «механізмами» розгортання духовного. Це синтез, як відзначалося, трансцендентних та технологічних (інструментальних) чинників генези духовності в системах «об'єктивне – суб'єктивне», «матеріальне – духовне», «свідоме – безсвідоме», «раціональне – моральнісне – естетичне», «особистісне – суспільне», «людина – природа» тощо.

Ці висновки особливо актуальні для педагогів, які повинні усвідомлювати, що духовність – це гармонійний синтез різних її чинників і виробляти адекватні методи педагогічного впливу, що створювали б умови для розвитку, об'єктивізації духовності в усій її повноті, гармонійності.

Визначаючи поняття «духовність», ми завжди відчуваємо певну незавершеність і присутність в цій незавершеності чогось, що є основою, «центром», що надає духовності об'єктивності, цільності, знімає розділеність буття на суб'єктивне-об'єктивне, духовне-матеріальне, свідоме-безсвідоме, трансцендентне-технологічне. І оце «щось», присутність чого ми завжди відчуваємо в стані духовності і є дух. Коли ми говоримо про дух в контексті людського буття, то цим поняттям виділяємо із загальної категорії «духовність», по-перше, питання смислу, сутності, об'єктивності, єдності, повноти, глибини духовності особистості, по-друге, питання онтологічних, базових, кореневих основ формування й розвитку духовності і, по-третє, телеологічні питання духовності. Проблема людського духу – проблема смислу, «стандарту» людського буття, проблема можливості духовності, проблема ідеальна, метафізична.

Екзистенційно-особистісні виміри духовності

Розглядаючи сутність духовності, ми прийшли до висновку, що духовність є смыслом, сутністю людського буття і має об'єктивні, трансцендентні корені, має онтологічний вимір.

Але цей вимір цікавить педагогіку тільки в плані «світоглядного проекту», як методологічний принцип детермінант та телеологічних аспектів висвітлення, розгортання буття людини. Тому подальшим кроком розроблення філософсько-педагогічної концепції повинен стати аналіз екзистенційних вимірів духовності, в першу чергу, екзистенційно-особистісних.

Незважаючи на те, що духовність є проявом структур універсуму в бутті людини, що дозволяє їй претендувати на всезагальність, цей атрибут людського буття по суті є індивідуальним [12, 13]. Ми можемо говорити про духовність тільки в контексті поняття «людина», «особистість».

Значне місце особистісно-психологічним аспектам генези духовності приділяє І. Бех, відзначаючи, що розгляд філософських аспектів може викликати думки, що духовність є абстрактною категорією як і істина, добро, краса, і не має ніякого відношення до життя людини. Але справжні духовні цінності людини несумісні із суто декларативними цінностями, позбавленими значущого ставлення особистості до життя [15, с. 126]. Тому філософський аспект розгляду проблеми генези духовності неможливий без психологічного, в площині якого й аналізується проблема духовності як суб'єктивного феномену буття. Враховуючи це, ми можемо дати таке визначення поняття: духовність — це розгортання, актуалізація смислу буття (духу) як людського буття через самовизначення, розвиток та самоактуалізацію особистості. Таке визначення, на нашу думку, враховує філософські, психологічні та педагогічні аспекти генези поняття «духовність», що необхідно для розроблення філософсько-педагогічної концепції духовності.

Духовність як особистісно-психологічна проблема — це проблема особистісних, суб'єктивних, психологічних умов, механізмів розгортання, актуалізації духу. В контексті генези духовності важливим є визначення сутності й ролі душі як духовного чинника. Душу ми будемо визначати як сферу духовного. Духовність не зводиться до душі, яка є лише «суб'єктом духовності». Але душа в своїй глибині сутності «виходить» на дух, «зливається» з духом. Тому дух можна визначити як глибинну сутність душі, «стик» між суб'єктивним і об'єктивним, трансцендентним і досвідним, ідеальним і матеріальним. А духовність — це процес, стан об'єктивації духу в душі (в горизонті психічного), як духовність.

Для людини, як суб'єктивності, характерним є постійне відчуття неповноти і відчуття присутності чогось, що дає їй цю повноту. Дане відчуття є апіорним і є постійною проблемою особистості. На це звернув увагу у своїх працях Франк, який зазначав, що суб'єктивність — це «щось» по суті незавершене, безґрунтовне, потенційне, те, що не має основи [16, с. 393]. І це «щось», що дає людині повноту, як ми вже аналізували, є дух як онтологічна основа, смисл людського буття. А духовність є процес трансценденції всередину або в глибину, в силу чого воно досягає області «духу» або «духовного буття» і пускає в ньому коріння [16, с. 386].

Враховуючи певну звуженість трактування поняття «діяльність» у радянській філософській, психологічній та педагогічній думці, адекватнішим під час розгляду «духовності» є використання іншої категорії — творчість, яка є ширшим за змістом поняттям і включає в себе: трансценденцію (внутрішню, зовнішню), процес, активність, різні форми як внутрішньої, так і зовнішньої діяльності тощо. Процес творчості — це процес «виходу» на глибини, душевні, духовні горизонти буття людини, що не характерне для понять «діяльність» і «активність». Тому тільки творчість може бути умовою, «механізмом» розгортання духовності.

Розгортання, актуалізація духу, відбувається через горизонт психічного й об'єктивується як особистісно-психологічний стан особистості, стан духовності або духовність (термін «духовність» тут ми використовуємо у прямому, буквальному або вузькому значенні як особистісно-психологічний стан). Розгортання, актуалізація духовності відбувається у формі переживання, тому духовність ми переживаємо.

На рівні свідомості стан духовності виникає на основі усвідомлення себе не наявними побутовими смислами, а смислами — істина, добро і краса, це стан переживання даного усвідомлення, найхарактернішою ознакою якого є «виникнення почуття єдності зі Всесвітом» [17, с. 5].

Психіка особистості є не тільки сферою духовності, але й «механізмом» її розгортання та актуалізації. Є різні погляди на психіку людини та її структуру. Ми виходимо з того, що психіка складається із таких сфер (підструктур): раціональна, емоційно-почуттєва, безсвідома і вольова. Тому й названі підструктури можна розглядати як механізми духовності, через які духовність людини формується, розвивається, об'єктивується як і в самій особистості, так і зовні.

Ми визначили наявність у психіці людини душевних і духовних сил. За формою ці поняття є синонімами, але за змістом не завжди збігаються. Душевні сили відносяться до світу духовного через протиставлення матеріальному, а духовні сили відносяться до світу духовності як ціннісного феномену людського буття, який визначається смислами — істина, добро, краса. Духовність на особистісно-психологічному рівні актуалізується, об'єктивується через мислення, почуття, інтуїцію, волю. Базовим психологічним механізмом актуалізації Смислу людського буття — духовності, є розум як різновид духовного осягнення буття. Так, Г. Горак підкреслює, що «розум людини придатний до пізнання як ідеального освоєння дійсності. Він здатен продукувати знання як духовне забезпечення активної взаємодії людини з об'єктивним світом, як ствердження себе в ньому» [18, с. 22]. Почуття також є однією із фундаментальних основ духовності, які володіють характеристиками зв'язку, об'єднання, синтезу.

Велике значення для генези духовності має безсвідома сфера структури психіки особистості. Адже всі спроби повного просвітлення свідомості світлом рефлексії є утопічними. Теоретичний аналіз духовності завжди обмежений [див., наприклад, 19, с. 141]. У цій сфері механізмами «просвітлення», актуалізації духу є інтуїція як безпосереднє відчуття смислу буття — духу.

Воля є «рушійним» чинником розгортання, актуалізації духовності як у внутрішньо-особистісному плані (як стан духовності або духовність), так і в зовнішньому (у вигляді різних об'єктивованих форм та типів духовності).

На основі духовних сил духовність розгортається, актуалізується у внутрішньому плані в раціонально-світоглядні форми (знання, світогляд) як форми розгортання істини; у різні внутрішньо-почуттєві форми (етичні та естетичні) як розгортання добра і краси. У зовнішньому плані духовність об'єктивується у формах Наука (Філософія), Мораль та Мистецтво, які є як «результатом», так і зовнішніми факторами розвитку, актуалізації духовності особистості.

Педагогічні чинники генези духовності

Визначивши духовність як синтез її трансцендентних та технологічних (інструментальних) чинників, ми виходимо на проблему педагогічних аспектів духовності, формування й розвитку як особистості в цілому так і її духовності. Технологічні чинники духовності — це чинники навчання та виховання, чинники соціалізації, які передбачають формування, розвиток, становлення, розкриття, виявлення, виховання тих чи інших змістів духовності.

Як уже відзначалося, сучасний етап розвитку суспільства потребує перегляду тих парадигм педагогіки, які були вироблені раціоналістичною традицією Західної Європи та радянською філософією і педагогікою і базувались на технологічних, відтворювальних, знаннієвих чинниках, що не сприяло процесу висвітлення, розгортання, розвитку, актуалізації смислу людського буття — духовності. Ситуація вимагає розроблення іншої парадигми педагогіки, що базуватиметься на «новому» синтезі поняття «духовність». Нова парадигма педагогіки, на наш погляд, повинна бути духовною парадигмою.

Педагоги, філософи констатують нині потребу в новому, «інноваційному» й діалогічному принципі освіти та виховання. Школа повинна перейти від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної педагогіки.

Педагогіка, як вчення про навчання та виховання, є значним чинником розвитку духовності. Звідси й виникає педагогічна проблема духовності як проблема методів, технологій розвитку духовних сил, чинників духовності. Духовність людини — це вершина її розвитку, але не статична вершина, а вершина, на яку особистість постійно піднімається, духовність, як постійна «вершинність», є процес. І допомагати людині «підніматись» на дану вершину повинна педагогіка. Духовність є центральним, глибинним, об'єднувальним, синтезувальним принципом всіх можливих категорій навчання, виховання, становлення, розвитку особистості, це є методологічний, телеологічний, організаційний, методичний принцип процесу навчання та виховання.

Розроблення педагогіки духовності вимагає подолання суперечностей між тим, що актуалізація духовності є процесом самотворчості і технологічним характером «класичної» педагогіки, яка програмує, «прищеплює», формує ті чи інші якості людини, формує духовність. На нашу думку, духовність ми не можемо «прищепити», сформуванню, тому педагогіка духовності це, в першу чергу, створення умов для самотворчості. Духовність — це знаходження й актуалізація смислу і завдання педагогіки допомогти людині знайти цей смисл і показати шляхи його актуалізації як «власного» смислу, виховати волю до актуалізації, об'єктивності смислу у його внутрішніх та зовнішніх формах через вироблення умов, методів «спонукання» людини до самовизначення, самовиховання, самоактуалізації як розгортання, актуалізації духовного. Педагогіка повинна прищепити «смак» до духовного життя, закласти механізм самореалізації особистості та актуалізації Духовності.

Важливим методичним принципом педагогіки духовності, на нашу думку, повинен бути індивідуальний діалог педагога з вихованцем, виховання з зовнішнім та внутрішнім світом. Завданням вчителя як духовного наставника повинен бути розвиток інтересу, бажання, самоспонування, волі до самотворчості, яка визначається смислами: істина, добро, краса, як орієнтовними, регулятивними, телеологічними ідеями, які у випадку їх вільного вибору та самотворчості можуть вести до духовного самопізнання, самовизначення та самоактуалізації особистості, вести до стану духовності.

Педагогіка духовності, на нашу думку, повинна базуватись на таких педагогічних підходах: індивідуальний; визначеність навчально-виховного процесу смислами: істина, добро і краса; оптимізація умов духовного розвитку; посилення ролі вчителя як духовного наставника; діалогічність, системність та синтетичність навчально-виховного процесу; самотворчість; духовне самопізнання, самовизначення та самоактуалізація особистості.

Реалізація даних підходів (принципів) духовної педагогіки та розроблених на їх основі форм, методів навчально-виховного процесу, уможливить актуалізацію на основі «нового» синтезу духовності, нової людини, людини духовної. Потрібно додати, що нова людина — це не абстрактна, відірвана від «життєвого світу» людина, яка тікає від своєї екзистенційності, а конкретна, яка вміє розв'язувати проблеми життя, зумовлені цивілізаційними, культурними, економічними, психологічними, комунікативними аспектами даного історичного періоду. Але дана конкретність, екзистенційність у такої людини визначається смислами — істина, добро та краса.

Висновки

Таким чином ми визначили, що теоретико-методологічною основою процесу «переоцінки цінностей», основою подальшого економічного, політичного, культурного, морального розвитку українського народу є духовність. Критика теоретико-методологічних основ генези поняття «духовність» є необхідною умовою цілісної філософсько-педагогічної концепції духовності. Дана концепція — це методологічна основа нової педагогічної парадигми — духовної парадигми освіти. На основі аналізу онтологічних та екзистенційних вимірів духовності ми можемо дати таке формулювання поняття «духовність». *Духовність — розгортання, актуалізація смислу буття (духу) як людського буття через самовизначення, розвиток та самоактуалізацію особистості. Визначальними характеристиками духовності є онтологічність, аксіологічність, телеологічність, синтетичність (триєдність смислів: істина-добро-краса).*

Ми визначили, що розгортання, актуалізація духовності особистості відбувається у внутрішньому плані як стан духовності або духовність і об'єктивується, опредмечується у

зовнішніх формах. У внутрішньому плані духовність актуалізується через особистісно-психологічні сфери, якими є раціонально-пізнавальна, емоційно-почуттєва, інтуїтивна та мотиваційно-вольова. Механізмами актуалізації духовності є розум, почуття, інтуїція і воля (як рушійний чинник даних «механізмів»). Ці механізми ми називаємо духовними силами, якщо вектором їх спрямованості є смисли: істина, добро і краса. У зовнішньому плані духовність об'єктивується у формах Наука (Філософія) Мораль, Мистецтво.

Важливим фактором генези духовності є педагогіка, яка розробляє педагогічні чинники, засоби розвитку, актуалізації духовності особистості.

Зроблена нами спроба визначення теоретико-методологічних основ філософсько-педагогічної концепції духовності може бути основою як для розроблення даної концепції, так і для педагогічної теорії духовності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рюс Жаклін. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки. Пер. з фр. В. Шовкун. — К.: Основи, 1998. — 669 с.
2. Камю А. Бунтуючий человек. Философия. Политика. Искусство. Пер. с фр. — М.: Политиздат, 1990. — 415 с.
3. Постмодерн: переоцінка цінностей. Збірник наукових праць. — Вінниця: УІБЕРСУМ-Вінниця, 2001. — 314 с.
4. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. — М.: Магистериум-Касталь, 1996. — 447 с.
5. Фуко М. Слова и вещи: археология гуманитарных наук. — СПб.: А-сад, 1994. — 406 с.
6. Делёз Ж. Логика смысла. — М.: Academia, 1995. — 298 с.
7. Рикер П. Конфликт интерпретаций: очерки о герменевтике. — М.: Academia-Центр «Медиум», 1995. — 415 с.
8. Колізії антропологічного розуму. — К.: Парапан, 2002. — 153 с.
9. Кузьміна С. Л. Філософсько-педагогічна концепція П. Д. Юркевича: Дис... канд. пед. наук. — Київ, 2000. — 206 арк.
10. Духовність і технічний прогрес: проблеми гармонізації. Колективна монографія / Керівник авт. кол. О. В. Колос. — Вінниця: ВДТУ, 1997. — 224 с.
11. Барановский В. Ф. Духовность личности: социальный механизм развития. — К.: Наукова думка, 1995. — 167 с.
12. Караульня Н. В. Духовність як чинник самовизначення людини: Автореф. дис. ... канд. філос. наук. — Київ, 2000. — 18 с.
13. Москалець В. П. Психологічні основи виховання духовності в українській національній школі: Дис ... д-ра психол. наук. — К., 1996. — 425 с.
14. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации // Вопросы философии. — 1992. — № 12. — С. 21—28.
15. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості: Психологія та педагогіка. — 1997. — № 1. — С. 124—129.
16. Франк С. Л. Сочинения. М.: Книга, 1991. — 435 с.
17. Юзвак Ж. Духовність: погляд психолога // Початкова школа. — 2000. — № 3. — С. 5—7.
18. Горак Г. І. Філософія: Курс лекцій. — К.: Вілбор, 1997. — 272 с.
19. Караульня Н. В. Духовність як чинник самовизначення людини: Дис ... канд. філос. наук. — Київ, 2000. — 154 арк.

Рекомендована кафедрою культурології, мистецтва та дизайну

Надійшла до редакції 8.05.03
Рекомендована до опублікування 1.07.03

Прищак Микола Дем'янович — старший викладач кафедри культурології, мистецтва та дизайну.

Вінницький національний технічний університет